

Ярослава Андріївна Лук'янчук,
магістр управління персоналом
і економіки праці, аспірантка
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 373.1

АНАЛІТИЧНО-ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ УЧНІВ: СУТНІСТЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ДІАГНОСТУВАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В статті раскрыта суть аналітично-пізнавальної активності учнів як основи їх подальшої самореалізації в теченні життя. Определены гипотетические пути формирования аналітично-пізнавальної активності в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: образование, пізнавальна активність, индекс аналітичної компетентності, самореалізація личности, индекс аналітично-пізнавальної активності, факторно-исходная кваліметрія.

The article reveals the essence of analytical and cognitive activity of students as the basis of further self lifelong and determined hypothetical ways of formation in school education.

Key words: education, cognitive activity of student's analytical competence, self-identity, the index of analytical and cognitive activity, factor-criteria Qualimetry.

Життя в часи інформаційного прискорення потребує від людини або фахівця певних зусиль для того, щоб мати можливість бути завжди конкурентоспроможним. Це означає мати міцне підґрунтя до самореалізації особистості впродовж життя, причому не лише у сфері професійної діяльності, а й у різних оточуючих соціумах.

Сьогодні дошкільна та середня освіта не орієнтовані на розвиток у дітей прагнення до отримання знань і здатності аналізувати інформацію з метою відбору необхідної для підтримання конкурентоспроможності. Йдеться про формування у дітей аналітичного, критичного мислення, пізнавальної та мотиваційної активності.

Домінуючий репродуктивний метод навчання на сучасному етапі мало сприяє формуванню в учнів аналітично-пізнавальної активності, адже використання активних засобів для рефлексивного засвоєння ними навчального матеріалу є винятком з правил.

Нові вимоги до освіти породжують необхідність вирішення кардинального питання: яким чином система середньої освіти може сприяти самореалізації особистості впродовж життя на основі формування з дитинства важливих компетенцій, а також аналітично-пізнавальної активності?

Аналіз літературних джерел зі вказаної проблематики дозволив визначити, що основними є визначення понять: «пізнавальна активність», «аналітична компетентність». Ще у минулому столітті було здійснено теоретичні та методичні дослідження проблем активізації пізнавальної діяльності учнів (К. Абульханова-Славська, П. Блонський, М. Данилов, Б. Єсіпов, Л. Калашнікова, В. Лозова, В. Паламарчук, П. Підкасистий, О. Савченко, С. Шацький та ін.). Науковці розкривали основні напрями формування пізнавальної активності учнів через використання оптимальних методів навчання, реалізації особистісно орієнтованого підходу, запровадження нових педагогічних технологій і вдосконалення діяльності вчителів тощо.

Вітчизняні дослідники Г. Вашенко, А. Демідова, Н. Зінчук, І. Літвиненко розглядали питання, присвячені пізнавальній активності та аналітичній компетентності учнів, студентів, учителів і науково-педагогічних працівників. Існує думка, що *пізнавальна активність* – це самостійно-ініціативна діяльність дитини, спрямована на пізнання оточуючого середовища і зумовлена необхідністю задоволення пізнавальних потреб у конкретних ситуаціях [12].

Аналітична компетентність є основним складником здатності теоретизувати, визначити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, виокремлювати головне з багатьох деталей тощо, що виконує роль підґрунтя загальних здібностей і необхідна для успішного засвоєння людиною різних видів діяльності [10]. На думку Н. Зінчук і В. Зінчука аналітична компетентність виступає складною інтегрованою рисою особистості, яку потрібно цілеспрямовано формувати в умовах освіти у ВНЗ. До того ж, головним є формування реального образу та позитивних мотивів оволодіння аналітикою, як основи для прийняття правильних професійних рішень у майбутній професійній діяльності. Також аналітичну компетентність можна розглядати як організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на розкриття аналітичного потенціалу студентів та набуття первинного професійного досвіду і формування потреби, можливості в аналітичній рефлексії [6].

Сутність аналітичної компетентності розглядають (Г. Нагорна, Г. Савченко, В. Чайка) як здатність здійснювати аналіз певного виду діяльності або процесу для вирішення професійних завдань за допомогою різних методик, підтримки прийняття рішень [6]. В цілому «аналіз – це процес ділення цілого предмета чи явища на складові частини. Аналіз поєднаний з актами практичної та пізнавальної взаємодії організму зі середовищем і є необхідним етапом пізнання... Він безперервно пов'язаний зі синтезом» [1]. Аналіз розглядають також як метод дослідження шляхом розгляду окремих властивостей, сторін, частин будь-чого або всебічний розбір, розгляд певного процесу чи явища [11].

Розкриваючи окремі аспекти напрямів формування пізнавальної активності чи аналітичної компетентності учнів, студентів або вчителів, разом з тим, не представлено питання поєднання цих понять в комплексний показник вираженого кількісно. Адже такий показник у динаміці міг би стати орієнтовним індикатором ефективності діяльності вчителів і керівників ЗНЗ, а також особистісних досягнень учнів на шляху до самореалізації упродовж життя.

Метою статті є виокремлення розвитку аналітично-пізнавальної активності учнів у ролі ключового засобу сприяння самореалізації особистості продовж життя та визначення гіпотетичного способу її формування у ЗНЗ.

Пізнавальна активність виявляється продовж життя людини, розвитку, повсякденних рішень, під час спілкування з оточуючими тощо.

Особистісне становлення особистості дає поштовх для розвитку пізнавальної активності під час дошкільного, шкільного та студентського періоду життя. Ефективним продуктом/продукцією пізнавальної активності можна вважати досягнення необхідного результату, що буде корисний у подальшому. Йдеться про інформацію, яку можна використовувати в житті та мати практичну користь.

Пізнавальна активність дитини містить природну потребу до розвитку, що впливає на розвиток таких

пізнавальних процесів: пам'ять, увага, мислення, уява, сприймання тощо. Однак лише вмотивованості дитини до пізнання світу, явищ, життя замало для всебічного та повноцінного розвитку. Необхідно навчати дитину думати, міркувати, тобто аналітично (логічно) мислити. *Аналітичне мислення* – абстрактне, адже ґрунтується на виявленні причинно-наслідкових зв'язків є важливим та однозначним за результатом. За неможливості винесення однозначного результату існує необхідність розширення бази досліджуваних даних.

За дослідженнями А. Демидової [3] виявлено, що молодшого дошкільника цікавить переважно результат дій. Він не може концентруватися на процесі досягнення результату, адже легко втрачає мету або підміняє її. Також дошкільник зазнає труднощів, коли виникає необхідність самостійно визначити мету діяльності. Він здатен прогнозувати лише те, що вже багато разів спостерігав, передбачати зміни за одним параметром. Дитині цього віку властивий високий рівень допитливості, прагнення дошукатися причин різних життєвих явищ і подій, коли починаються формуватися уявлення про час, простір, число [3].

Серед важливих завдань, що постають перед системою освіти актуальності набуває проблема розвитку пізнавальної активності молодшого учня. Розвитку пізнавальної активності сприяє навчання, адже у процесі активної пізнавальної діяльності активно розвиваються академічні можливості. Пізнавальний інтерес можна виявити як мотивуючий фактор до пізнавальної активності учня молодшого віку. Інтерес, цікавість – це емоційний вияв пізнавальних потреб людини, важливий для формування навичок та інтелекту дитини [2].

Важко досягти бажаних навичок та розвитку розуму дитини, застосовуючи лише пізнавальний інтерес. Тому значну увагу приділяють розвитку аналітичного мислення дитини, мовленню, уяві тощо.

Розглядаючи аналітично-пізнавальну активність (АПА) необхідно спостерігати за розвитком дитини від народження. З перших днів існування людини починається формування пізнавальної активності. Розвиток і формування пізнавальної активності здійснюється у процесі навчання – для маленької дитини кожного дня відкривається оточуюче середовище, виникає необхідність навчатися всьому, знайомитися з новим та невідомим. Одночасно розвиваються пізнавальні психічні процеси: відчуття, сприймання, пам'ять, увага, уява, мовлення тощо. Пізнавальна активність зумовлюється однією з провідних особливостей психічного розвитку людини – індивідуальністю, правильне відношення дорослих до дитини спонукає її до всебічного розвитку та зацікавленістю до оточуючого світу.

Вступаючи до ДНЗ дитина отримує досвід спілкування з однолітками, що також може спонукати до активізації пізнавальних процесів, де відбувається поглиблення інтересів, формування певних смаків, вдосконалення розумових процесів. Різноманітна діяльність з предметами та явищами ефективно впливає на

розвиток пізнавальної активності дошкільнят, оскільки завдяки самостійним пізнавальним діям предмети та явища розкриваються перед нею з різних боків, що сприяє поглибленому засвоєнню програмного матеріалу [7; 8]. Різноманітна діяльність дитини уможливує диференціацію окремих ознак і властивостей предметів.

У початковій ланці ЗНЗ молодшого учня навчають точним наукам: математиці (рахунок), логіці (мислення), інформатиці (володіння комп'ютером). Учень привчається не тільки до розв'язання арифметичних задач і простих висновків, а й активно розвиває гнучкість розуму, навички моделювання, абстрактного сприйняття тощо [2].

В основній та старшій ланках середньої освіти збільшується кількість навчальних предметів, а навички аналітичного мислення учні застосовують у багатьох навчальних предметах. Вживання аналітичного мислення відбувається безсвідомо та систематично. Розвиток пізнавальної активності старшокласника потребує більшої кількості мотивуючих факторів, ніж просто інтерес. Учень старших класів ЗНЗ мотивується майбутнім вибором професії, що не завжди може відображати справжню зацікавленість і свідомий вибір. Такий вибір важливий для старшокласника як для майбутньої професії, та й для майбутньої самостійності та становлення себе у ролі особистості.

Зрозуміло, що навчання у ЗНЗ відіграє важливу роль у становленні аналітично-пізнавальної активності учня. Перехід учня з однієї ланки навчання на іншу (з початкової до основної потім старшої) є для учня певним стресом, а також перевіркою на самостійність. Збільшення навчальних предметів, різні вчителі, перехід до різних класних кімнат – це негативно впливає на учнів п'ятих класів. Тому успішність деяких учнів змінюється не в кращий бік (відбувається адаптація, що триває від місяця до півріччя).

Уміння учня вчитися та заохочення нового вчителя до власного навчального предмету нерідко пробуджу-

ють інтерес. Заохочення учня інноваційними технологіями, сучасними засобами можуть відновлювати бажання навчатися з інтересом. Пізнавальна активність формується також під час двохстороннього контакту «учитель – учень». Паралельно з пізнавальною активністю розвивається *аналітичне мислення*. Батьки, які додатково водять дитину в секції, спортивні та музичні гуртки у позанавчальний час, привносять у її життя додаткову користь, зацікавленість, де більш чітко та наявно формуються вподобання, що у старших класах може зорієнтувати дитину до певного профільного навчання. Таким чином, виникає необхідність у вимірюванні рівня аналітично-пізнавальної активності (АПА) з метою виміряти ступінь розвиненості в учня аналітично-пізнавальної активності, зокрема, рівень його вмотивованості до навчання та пізнання.

Отже, можемо констатувати, що аналітично-пізнавальна активність – це складне явище, яке складається з частин, що взаємодіють між собою.

1. *Цікавість, інтерес* (прагнення до саморозвитку, самовдосконалення). Притаманні дітям дошкільного віку та учням початкових класів (запитав, прочитав, почув, побачив).

2. *Аналітичне* (логічне) мислення. Це процеси, що забезпечують обробку отриманої інформації (розвинена уява, спостережливість, логічність, уважність, інтелектуальні навички, досвід попередників). Характерні для учнів початкової та основної ланки.

3. *Здатність робити висновки*. Особистість приймає рішення, що робити з проаналізованим результатом (пасивна інформація, досягнення необхідного результату, інформація потребує додаткових відповідних даних тощо).

Схематично складники АПА можна поділити на три блоки, що взаємодіють та впливають один на одного (рис. 1).

Нами виявлено, що пізнавальна та аналітична активності мають власні характерні особливості. Так,

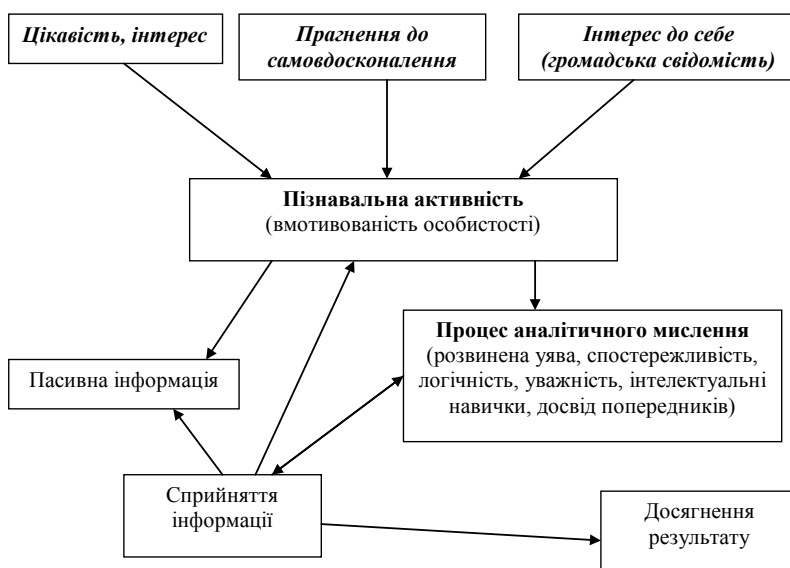

Рис. 1. Структурна схема аналітично-пізнавальної активності особистості

практично усі діти (винятки бувають досить рідко) від природи мають розвинену пізнавальну активність. Тому їй необхідно зберігати та спрямовувати у потрібному напрямі. У випадку згасання в учнів інтересу до навчання та пізнання нової інформації, серед іншого з навчальних предметів, значну роль відіграють дорослі: батьки, вихователі, учителі. На це потрібно звернути особливу увагу під час розв'язання питання щодо підвищення АПА учнів.

Аналітична активність базується на природних здібностях до аналітичного мислення. Однак її розвиток потребує навчання учнів методам аналізу: порівняння, обґрунтування, елімінування, а також індексного, трендового, табличного, графічного методу, моделювання, кореляційно-регресійного аналізу, розбору ситуацій, теорії ігор тощо [9]. Перехід до такого навчання у старшій ланці середньої освіти стане підґрунтям для формування аналітичної компетентності випускників ЗНЗ, що має бути продовжено у вищих та спеціалізованих навчальних закладах. Але у випадках з розвитком (через зберігання та спрямування) пізнавальної активності та аналітичної компетентності (через навчання) актуальним стає питання діагностування їх рівня на певний час та поступовий моніторинг на майбутнє. Це необхідно як для включення учнів до процесу самопізнання та самовдосконалення, так і концентрування зусиль батьків та вчителів на підвищенні рівня АПА учнів. Мета цих процесів має людиноцентричний характер, що сприятиме в самореалізації особистості, допомагатиме бути конкурентоспроможним упродовж життя [4].

Отже, виокремлення АПА як ключового напрямку сприяння самореалізації особистості продовж життя є початковим кроком на шляху реалізації ідеології еколюдиноцентризму в системі середньої освіти (розроблено у науковій літературі на рівні методології) [4; 5]. Потрібно розробити певну технологію формування АПА учнів у ЗНЗ.

Першим кроком у цьому напрямі стає діагностика рівня АПА учнів ЗНЗ на основі визначення відповідного показника. Такий показник потрібен з точки зору відслідковування змін, що є наслідком якості навчання. Дійсно, динаміка цього показника за певні періоди часу буде відображати результати впливу психолого-педагогічних засобів навчання та внесок учителів, а потім і учнів після усвідомлення впливу АПА. Цей усереднений показник зможе охарактеризувати якість діяльності навчального закладу в цілому, тобто першого керівника та його команди.

Сьогодні більш сучасним методом визначення таких показників у гуманістичних системах, до якої належить людина, її якості, риси характеру, судження, поведінка тощо, є факторно-критеріальна кваліметрія. *Кваліметрія* – це комплекс кількісних методів оцінювання якісних явищ [9]. Необхідно зауважити, що без використання кількісного оцінювання неможливо спостерігати динаміку перебігу того чи іншого процесу через свідомий вплив.

Другим кроком розробки технології формування АПА учнів стають пошуки способів технологічного-

педагогічного впливу на її підвищення. Діагностування дає одну важливу інформацію – це стан досліджуваної проблеми, а головним є інше – знаходження засобів для покращення цього стану. Це повинно стати, однією з прерогатив у діяльності батьків, вихователів, учителів та учнів – старшокласників (після усвідомлення важливості АПА).

Факторно-критеріальна кваліметрія є органічною частиною сучасної нечіткої математики, що реалізується через квадрату правил. Ці правила містять технологію формування факторно-критеріальних оцінювальних моделей [9]. Процес формування таких моделей досить, завдяки чому опанувати його можуть не лише фахівці з моделювання, а й вчителі. Оскільки факторно-критеріальна кваліметрія не є предметом цієї статті, наведемо нижче спрощений варіант оцінювання рівня АПА через показник, що виражає відповідний індекс (тобто порівняльну величину). Факторно-критеріальні оцінювальні моделі «видають» кількісну величину того чи іншого явища у відносному вигляді, порівняно з ідеальним (нормальним, стандартним) рівнем. Абсолютно конкретно отримане оцінювання рівня АПА може демонструвати міру відставання від ідеалу (норми чи стандарту) під час одночасного порівняння з іншими об'єктами оцінювання, наприклад, учнями. Таке подвійне відображення досягнень учня надає доповнювальний імпульс мотивації до позитивних змін, зокрема через самовдосконалення учня. Нижче наведено правила формування оцінювальних моделей за факторно-критеріальними показниками. Вони демонструють принципову можливість діагностування у дітей рівня аналітично-пізнавальної активності кількісною величиною через отримання індексу АПА.

Перше правило: якісне явище необхідно представити у вигляді комплексу компонентів, з яких воно складається. Йдеться про головні ознаки, що характеризують якісне явище як цілісне, яке є фактором оцінювальної моделі.

Друге правило: визначаються вагомості кожного фактора за їх важливістю, долею принципом у межах цілісності. Остання приймається за одиницю (1.0). Для спрощення моделі на першому етапі можна рахувати вагомості, як однакові.

Третє правило: за кожним фактором необхідно визначити критерії, за якими можна спостерігати прояви факторів.

Четверте правило: визначає значущість критеріїв від 1.0 до 0. Критерій, що характеризує ідеальний стан (норму, стандарт) приймається за 1.0.

Ці чотири правила за сутністю містять основу алгоритму формування будь-яких факторно-критеріальних моделей для оцінювання якісних явищ (рис. 2) за вісьма етапами.

1. *Вибір об'єкта* (якісного явища) для кількісного оцінювання.

2. *Визначення складників* (факторів) цього об'єкта, що характеризує його сутність як цілісність, що представлено одиницею (1.0).

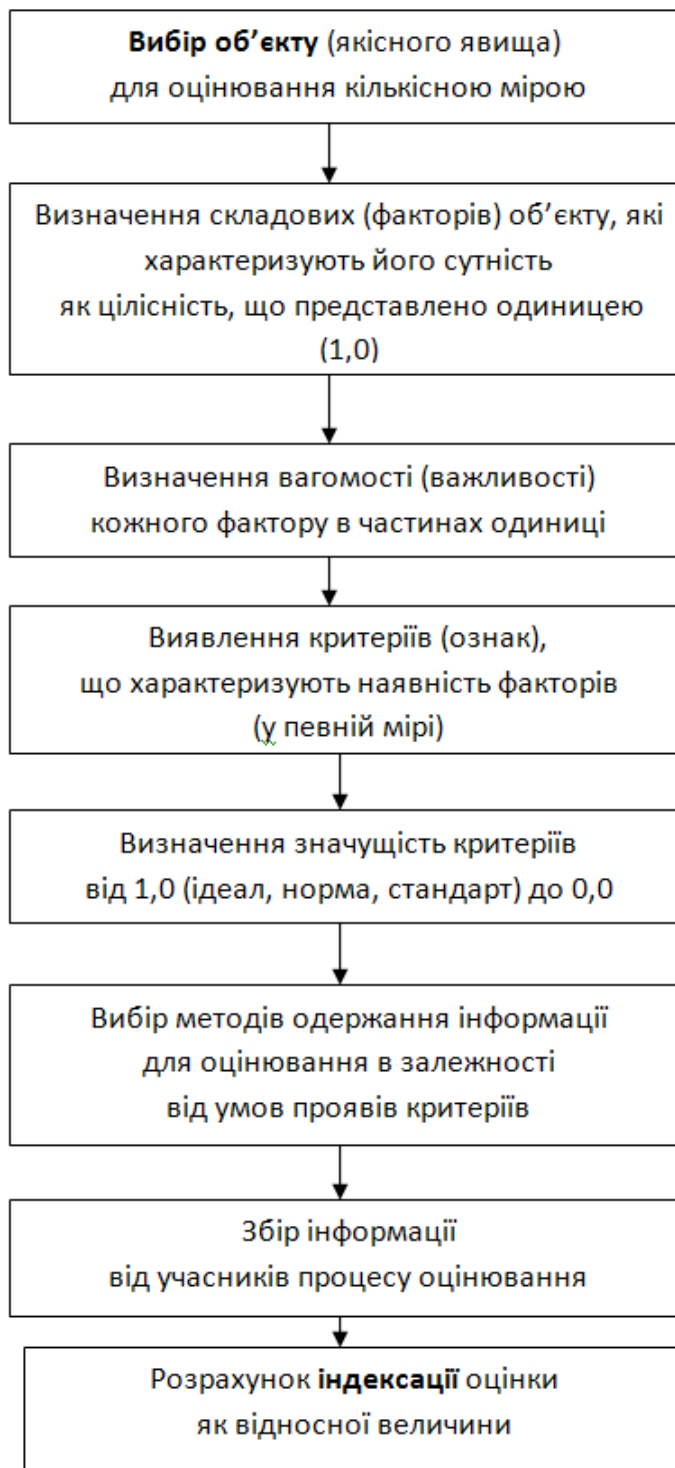

Рис. 2. Алгоритм формування і використання типової оцінювальної факторно-критеріальної моделі

3. *Визначення важливості* кожного фактору в частинах одиниці.

4. *Виявлення критеріїв (ознак)*, що характеризують наявність певних факторів.

5. *Визначення вагомості* критеріїв від 1.0 (ідеал, норма, стандарт) до 0.0.

6. *Вибір методів отримання інформації* для оцінювання залежно від умов проявів критеріїв.

7. *Збір інформації* від учасників процесу оцінювання.

8. *Розрахунок індексу* оцінювання, як відносної величини.

Повертаючись до питання діагностування учнів (без урахування віку), згідно з алгоритмом, що наведено на рис. 2, здійснюємо *перший етап* – об'єктом для діагностичного оцінювання обираємо АПА учнів.

Вона є складним, цілісним, якісним явищем, що не вдалося виміряти. Тому нами було зроблено спробу та знайдено способи розв'язання цієї проблеми.

Другим етапом є визначення складників (факторів), що характеризують сутність цього явища. Цей етап є більш відповідальним і складним, тому допомагає здійснити та отримати об'єктивний результат. З цією метою необхідно провести відповідні дослідження через опитування багатьох експертів: батьків, вихователів, учителів та науковців. Нами було опитано 55 експертів. Отримані відповіді дозволили нам визначитися з певними факторами. Отже, *пізнавальна активність* дітей (без урахування віку) *проявляється* через те, що дитина: задає багато питань; усім цікавиться; багато читає; розбирає, ламає іграшки, щоб зрозуміти, що там всередині; прагне спілкуватися з дорослими.

Аналітична активність дітей (без урахування віку) *проявляється* через те, що дитина: намагається ремонтувати зламані іграшки; вміє порівнювати будь-що;

може виокремлювати головне з декількох джерел інформації; може розділити складне на прості частини.

Перелік факторів, що характеризують сутність якісного явища АПА, може бути продовжено, однак наша задача – розкрити способи вимірювання цього явища. У зв'язку з цим, переходимо до *третього етапу* алгоритму з табл. 1, а саме – визначення вагомості кожного фактору в цілісному явищі АПА. Це відбувається методом показного порівняння кожного фактора з кожним за допомогою відповідей експертів. Для спрощення формування оцінювальної моделі факторно-критеріальної кваліметрії та розрахунку індексу АПА має сенс на період первинного застосування вагомості прийняття однаковими. *Четвертий етап* формування моделі оцінювання рівня АПА учнів пов'язано з виявленням критеріїв (ознак), що характеризують наявність (прояви) факторів у тій чи іншій величині (наприклад, частота прояву: завжди; часто; коли-як чи щось середнє; рідко; ніколи). Можуть бути наявні також інші критерії (табл. 1).

Таблиця 1

Індекс аналітико-пізнавальної активності учні

№	Фактори	Так 1.0	Скоріше так, чим ні 0.8	Не знаю 0.5	Скоріше ні, чим так 0.3	Ні 0
1	З цікавістю пізнаю, будь-що нове					
2	Вести облік та контролювати процес навчання – це нудно					
3	Я планую власну діяльність					
4	Виконую власну роботу в останній момент					
5	Легко виконую всю роботу, пов'язану з розрахунками					
6	Мені легко зрозуміти новий матеріал					
7	Легко контактую з однокласниками					
8	Намагаюся бути кращим за інших					
9	Мені легко спрогнозувати майбутній результат					
10	Завжди прислуховуюсь до думки дорослого					

Щоб здійснити *п'ятий етап*, необхідно визначити вагомість критеріїв кількісно від 1.0 до 0.0. За одиницю приймається стандарт чи ідеал, до якого потрібно наблизитися особі, яка проходить діагностування.

Таким чином, орієнтація діяльності ЗНЗ на підвищення індексу АПА учнів буде безпосередньо впливати на сприяння самореалізації особистості впродовж життя. Це означає включення системи середньої освіти у процес реалізації еколюдиноцентризму, як ідеології, що буде відповідати відродженню України у процесі її модернізації. Тому виокремлення рівня АПА учнів може стати важливою характеристикою якості навчального процесу. Її підвищення стає ключовим напрямом діяльності ЗНЗ. Реалізація цього напрямку пов'язана з діагностуванням рівня аналітично-

пізнавальної активності учнів за допомогою факторно-критеріальної кваліметрії. Отриманий таким чином індекс АПА у динаміці стає індикатором досягнень учнів у цьому напрямку, а також оцінкою кінцевих результатів діяльності ЗНЗ.

Використані літературні джерела

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
2. *Вікторенко І. Л.* Формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі організації їх спілкування з батьками [Текст] : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / І. Л. Вікторенко. – Харків, 2002. – 21 с.

3. Демидова А. С. Формуємо пізнавальну самостійність у дошкільників [Текст] / А. С. Демидова // Дошкільне виховання, 2006. – № 10. – 10 с.

4. Дмитренко Г. А. Інноваційна методологія модернізації національної системи освіти в контексті ідеології еколюдиноцентризму [Текст] / Г. А. Дмитренко, В. Т. Солодков // Вісник післядипломної освіти : зб. наукових праць. – Вип. 14 (27) – Київ : Атопол груп. – 2015. – С. 41–51.

5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі [Текст] / В. Г. Кремень ; НАПН України. – 2-е вид. – Київ : Знання, 2010. – 520 с.

6. Зінчук Н. А. Технологічні аспекти формування аналітичної компетентності майбутніх фахівців у ВНЗ [Текст] / Н. А. Зінчук, В. М. Зінчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 3. – С. 149–154.

7. Литвиненко І. М. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності [Текст] / І. М. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 24.

8. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів [Текст] / В. І. Лозова. – Вид. 2-е, доп. – Харків : ОВС, 2000. – 164 с.

9. Методи кваліметричної оцінки в управлінні: гуманістичний контекст : навч. посіб. [Текст] / Г. А. Дмитренко, О. Л. Ануфрієва, Т. І. Бурласько, В. В. Медведь ; за заг. ред. Г. А. Дмитренка. – Київ : ДКС-центр, 2016. – 286 с.

10. Михайленко С. І. Аналітична компетентність вчителя початкової школи: базові поняття [Електронний ресурс] / С. І. Михайленко // Соціально-економічні та гуманітарні аспекти світових інноваційних трансформацій: матер. І міжнарод. науково-практичної конференції викладачів і аспірантів (30 березня 2016 р.). – Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. – С. 159–164. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/konferenc/page=159>. – Назва з екрана.

11. Ожегов С. Н. Словарь русского языка [Текст] / под ред. Н. Ю. Шведовой. – Изд. 10-е. – М. : Советская энциклопедия. – 1973. – 846 с.

12. Пізнавальна активність як передумова всебічного розвитку дитини дошкільного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://plekalnya.com.ua/forum.php?page=discussiontext&article=8&discussion=5>. – Назва з екрана.

